

Надія Кулеша

«УКРАЇНСЬКИЙ ПРАПОР» (1919—1923 pp.):
ВІДЕНСЬКИЙ ПЕРІОД
ЧАСОПISУ УРЯДУ ЗУНР

Розглянуто умови функціонування часопису «Український Прапор» у його віденський період, охарактеризовано специфіку змістового наповнення, висвітлено основні напрямні редакційної політики.

Ключові слова: преса, еміграція, екзильний уряд, Східна Галичина, державна незалежність, українська нація.

Рассмотрено условия функционирования газеты «Український Прапор» во время его венского периода, охарактеризована специфика содержательного наполнения, освещены основные направляющие редакционной политики.

Ключевые слова: пресса, эмиграция, эмиграционное правительствo, Восточная Галиция, государственная независимость, украинская нация.

The conditions for functioning of the newspaper «Ukrainskyi Prapor» during his Viennese period have been studied, the specificity of its content has been characterized and main directions of editorial policy have been illuminated.

Key words: press, emigration, exile government, Eastern Galicia, state independence, the Ukrainian nation.

Перше число нового українського часопису «Український Прапор» (далі — «УП») у Відні побачило світ 8 серпня 1919 р., хоча планувалося випустити його ще на початку липня. Місячна затримка сталася через брак у віденських друкарнях складачів, «що вміли би складати українське письмо», з цієї причини газета на початках виходила один раз на тиждень замість задекларованих п'яти*. Поряд із цим редакція наголошувала, «що будучи найближчими до занятих Поляками і Румунами західно-українських областей, в практичній нашій роботі будемо заступати передовсім інтереси цих областей, тим більше, що там цілковито здавлено всю українську пресу» (Всячина. — 1919. — Ч. 1).

* Видавцям так і не вдалося реалізувати задекларованої регулярності газети. Періодичність виходу часопису впродовж існування змінювалася від одного до двох разів на тиждень.

Видавцем і головним редактором газети «УП» був Степан Баран* — «найвидатніший журналіст-публіцист, хочаця енциклопедія громадсько-політичного життя» [13, с. 126]. Упродовж 1916—1918 рр. він був секретарем Національно-демократичної партії, яка згодом стала іменуватися Українською народною трудовою партією (нову назву ухвалили на партійному з'їзді 28 березня 1919 р. у Станіславі. УНТП була найпотужнішою галицькою партією в Українській Національній Раді (ЗУНР) і Секретаріаті; до неї належав президент ЗУНР Євген Петрушевич і члени його уряду). «Оснований приватною ініціативою д-ра С. Барана», на початках часопис «УП», власне, і позиціонувався органом цієї партії, хоча був «субвенціонований» урядом Є. Петрушевича [8, с. 19]. Осип Назарук, який у листопаді 1919 р. разом із Диктатором ЗУНР Є. Петрушевичем перебрався із Кам'янка-Подільського до Відня і був Уповноваженим у справах преси і пропаганди при уряді ЗУНР, згадував: «“У. П.” се невеличка газета й мала все тільки одного редактора» [8, с. 20].

Редакція часопису майже до кінця 1920 р. містилася у приватному помешканні (Відень, Маріягільфештрассе, 88а), яке придбав довоєнний депутат австрійського парламенту і дипломатичний представник ЗУНР в Австрії (1918—1920 рр.) Микола Василько [6, с. 269; 11, с. 531]. Вибір австрійської столиці на осідок для часопису був не випадковим — Відень став одним з найбільших осередків українського життя на чужині, його часто називали тодішньою «українською столицею»: «Треба сказати, що Австрія, хоч і сама тепер обідрана, обшарпана з усіх боків, голодна, а все таки охоче дає притулок нашим людям; українці не зазнають тут ніякого утиску, ніякої образи, як це чинять тепер польські “союзники” теперішнього Уряду Народної Української Республіки» [9].

Бачення завдань нового часопису, що почав своє існування поза межами українських земель, будувалося на державницьких засадах: «Стреміти мемо до створення одної одноцільної державної влади, свідомої задач державного будівництва. Заступаючи найпоступовійші народницькі думки, не підемо в службу вузким партійним

* У вихідних відомостях часопису С. Баран фігурує начальним редактором до ч. 37 (16 грудня 1919 р.), хоча насправді він перестав редагувати газету значно раніше [8, с. 19].

організаціям, але доложимо всіх наших сил для піддержки всіх тих, хто є в службі під українським прапором, хто працює над відновою і утреваленням української державности. <...> Держачи непохитно прапор української державної самостійности, непротивні ми тісним союзам з сусідними державами, в першій мірі з відновленою народньою московською державою, а дальше з сусідною нам чесько-словацькою республікою, коли тільки ці держави визнають на практиці і для українського народа право самовизначення, коли признають Українську Народню Республіку на всіх етнографічних українських областях» (Від редакції. — 1919. — Ч. 1).

Нова газета почала виходити у драматичні часи: частина галицьких земель опинилася під польською окупацією, уряд ЗУНР перебував у Кам'янці-Подільському, його армія перейшла Збруч, поглибилися розбіжності з урядом УНР — Директорія пішла на зближення з Польщею.

Боротьба за державну незалежність одразу на трьох фронтах («тут проти Поляків, там проти російських большевиків та Росії протибільшевицької»), втрата останніх ілюзій щодо допомоги держав Антанти у цих змаганнях поставили перед урядом ЗУНР проблему пошуку союзників. Про «конфедерацію» України та Росії, що стане природним бар'єром проти зазіхання Польщі і Румунії та інших держав на українські землі, у програмній статті оголосив Кость Левицький: «Лиш така розв'язка питання двох найбільших народів на сході сотворить лад і спокій на великім просторі сходу Європи» (Левицький К. Куди дороги? — 1919. — Ч. 4). Вірячи у те, що нова російська держава буде будуватися на конституційно-демократичних основах із визнанням самостійності українського народу, К. Левицький наголошував на кардинальних відмінностях між національним та політичним русофільством, закликаючи «поборювати національне русофільство як національну зраду... народне відступництво».

Цей відчайдушний вибір союзника в особі Російської держави, без огляду на те, яка політична й світоглядна сила її очолить («Колчак, Денікін чи хто инший»), став визначальним для уряду Є. Петрушевича та його друкованого органу «УП», що зумовило у майбутньому характер і спрямування публікацій видання.

Часопис «УП» як друкований орган уряду Диктатора Є. Петрушевича, що був єдиним політичним репрезентантом для тодішньої

великої української галицької громади Відня [1, с. 3], тішився доволі солідною популярністю, даючи місце на своїх шпальтах універсальній інформації: офіційна частина газети містила ноти, розпорядження, відозви, меморандуми тощо (її курував О. Назарук [8, с. 21]); обов'язково надавалася стаття редактора (переважно без підпису); фахово були організовані літературна частина й розділ бібліографії. Окрім того, часопис щедро насичувався новинарськими та аналітичними матеріалами.

Трагічні реалії програшу Визвольних змагань, які розвели УНР і ЗУНР та їхніх прихильників по різні сторони барикад, зумовили політику взаємного побороювання урядів цих державних утворень, що виливалася на сторінки «УП» постійною полемікою з наддніпрянськими опонентами, нерідко — гострокритичними статтями. Несприйняття позиції діячів УНР, особливо С. Петлюри, пояснювалося також особистими рефлексіями Є. Петрушевича*.

Після від'їзду С. Барана до Кам'янця-Подільського, де він був призначений заступником голови Всеукраїнської національної ради на чолі з М. Корчинським, начальним редактором «УП» став Павло Лисяк — «одна з тих українських індивідуальностей між двома світовими війнами у Західній Україні, які стояли вище пересічного рівеня та яким, на жаль, немає рівних в українській дійсності на поселеннях в діаспорі» [3, с. 434].

Заангажований державно-політичною концепцією Диктатора, що, зрештою, співпадало з переконаннями більшості тодішнього українського галицького суспільства, П. Лисяк провадив політику часопису з означеним акцентуванням**. Як начальний редактор «УП», П. Лисяк подавав передовиці майже до кожного числа, прого-

* Дмитро Дорошенко згадував: «З д-ром Петрушевичем мені довелося познайомитися уже в 1921 році у Відні. Він зробив на мене враження дуже щирої й симпатичної людини, безмежно відданої своїй справі, в яку він вірив фанатично. Але при тім мене здивувало його колосальне необзнайомлення й нерозуміння наших відносин на Україні Наддніпрянській» [2, с. 508].

** «У тому тижневику “Український Прапор” ведено неперекірливу полемічну кампанію проти закордонного центру УНР з Андрієм Левицьким у проводі, — магістром преси був інший видатний адвокат-журналіст д-р Осип Назарук. Це була жалюгідна газетна гризня між галичанами і наддніпрянцями, психологічний залишок поділу України між ворожі окупаційні держави, де ці дві вітки українського народу виховувались і виростили у двох цілком інших духових кліматах» [3, с. 435].

лошуючи, очевидно, обговорювані у вищих кабінетах напрямні політики уряду («На жаль, наша гал. еміграція ще досі не спромоглася на незалежний орган політичної думки. Цю недостачу я відчував найбільше сам, коли був нач. редактором офіційного органу, в котрому мене вязали цілком зрозумілі пута подвійної і потрійної цензури» [5, с. 349]).

«Політичну концепцію будування України при допомозі Польщі вважаю квадратурою кола і це є головний мотив, котрий руководив мною у публіцистичній діяльності» [5, с. 356], тож, ставлячи за мету збереження української державності будь-якою ціною і звільнення від польської окупації, П. Лисяк розглядав можливість союзу з радянською Україною: «...під принципіальним оглядом орієнтація на більшовиків, це також з одної сторони — зречення зі самостійності, а з другої — орієнтація на Схід. Її ніхто з нас в основі не противиться. Бо нам байдуже, який прапор у Києві буде над нами віяти, нам важне — 1. аби ми всі були об'єднані й 2. аби ні клаптик української землі не остався поза межами, в яких буде жити gros нашого народу» ([Лисяк П.]. Наша відповідь. — 1919. — Ч. 37).

Символічним для українських проблем, притаманних і сьогоднішньому дню, був аналіз діяльності М. Грушевського на чолі Української Центральної Ради, в якому препарувалися помилки тодішньої української держави. Її незалежність стала «дарунком, який нам висипала у пригорщі ласкава богиня судьби». Програш української держави супроти більшовизму вбачався у відстоюванні придніпрянськими провідниками українського руху федеративних зв'язків народів та областей, коли, за висловом М. Грушевського, «ідея самостійної України мала своїх прихильників головно в Галичині, а з початком революції знайшла у військових кругах».

Дозволимо собі зачитувати кілька уривків зі статті, ймовірно П. Лисяка, зважаючи на їхню, попри столітню давність, актуальність:

— «Національний момент в нашій розвоєвімі руху є така компонента, якої ні не перехитриш ні не обійдеш. Україна буде лише тоді, коли ми станемо в першій лінії Українцями — все одно якої масти, або її цілком не буде. *Tertium non datur!*»;

— «Так само не зискала признання зі сторони неросійських народів на Україні Ц. Р. проголошуючи і переводячи в життя відо-

мий закон про національні меншости. Найбільше демократичний і ліберальний закон, який знає історія. Закон, що на ділі розсаджував Україну і творив в ній кілька держав у державі. Зискала Ц. Р. між іншим це, що представник київських Жидів, адвокат Рафес з визовом заявив на засіданню Ц. Р.: «нехай Українці не думають, що Україна є державою українською! Україна, це держава національностей!».

Ще раз повторюємо, це сталося після проголошення відомого закона про національні меншости, при найбільше ліберальній політиці нашого уряду до не-українських меншостей, при факті, що на Україні наслідків русифікації на протязі цілих століть, живе цілих 20% чужих народів!»;

— «Що зискав проф. Мих. Грушевський зрікаючися н. пр. Бесарабії і Криму, во ім'я боязни і навіть перед тінею неіснуючого українського імперіялізму? Нічогісінько! Румуни прийшли і без довгої процедури забрали цілу Бесарабію. Так само забрали Поляки західні області, а Україну більшовики. І не вернуть їх досі, доки ми їх силою не відберемо... Це такі прості правила в життю, як два а два є чотири» (Проф. Мих. Грушевський в роковини української незалежності. — 1920. — Ч. 20).

Можливість більшовицького наступу на Польщу наприкінці листопада 1920 р. і розв'язання нової польсько-більшовицької війни, ситуативна зміна з цього приводу порядку денного та настроїв у високих європейських кабінетах створювали шанси на сприятливе вирішення питання для Східної Галичини як «ключа до політично-мілітарної переваги над Центральною Європою» з огляду на просування більшовицької загрози на Захід. Польща трактувалася найзапеклішим і найнебезпечнішим ворогом Східної Галичини, натомість союз із більшовиками вважався меншим злом і розглядався як фактор тиску на Європу: «Нехай Європа сама ладить своє діло з більшовизмом. Для нас, як сказано, першим стимулом — це вивольнення з під польського ярма і об'єднання з прочими нашими землями, з цілою Соборною Україною (тут і далі — виділення авт. — *Н. К.*) — а для цієї цілі не має в нас ніяких замалих жертв. В історичній боротьбі двох світів — Сходу і Заходу, ми вдовольнимися покищо пасивною роллю, а інтереси наші в цілості лежать тільки на Сході» (Лисяк П. Більшовицький наступ і справа Східної Галичини. — 1920. —

Ч. 39). Розуміння того, що «більшевики не принесуть нам повного національного визволення, кожен з нас свідомий того, чим є їх режим на Україні», не стримувало від плекання ілюзії створення «єдиного фронту» для об'єднання української нації в одній державі (На передодні великих подій. — 1920. — Ч. 61).

Покинувши співпрацю з «УП» і відкоригувавши політичні погляди*, П. Лисяк пояснив еволюцію своєї громадянської позиції: «Під впливом цілого ряду конкретних переживань і під впливом цілого ряду конкретних фактів — я... прийшов до переконання, що для добра цілоти нашої справи треба нам Галичанам нашу політичну роботу піддати основній ревізії, треба її... зробити не лише... на словах соборницькою... не відхиляючись ні на момент, з її дотеперішньої правильної антипольської лінії — скоординувати її з антимосковською політикою наших придніпрянських братів, треба обі політики, не вважаючи на існування петлюрівського центру і Диктатури, зілляти разом в одностайне русло...» [5, с. 350]. Однією з причин розриву П. Лисяка з «УП» було несприйняття його як редактора урядового часопису керівником «Відділу Преси й Пропаганди» О. Назаруком, який виступив проти нього статтями «Початкуюча маска» (1921. — Ч. 39) та «Новий тип кирині» (1921. — Ч. 42).

Одним із пріоритетів Закордонного центру ЗУНР у відновленні незалежного державно-правового статусу Східної Галичини було налагодження якісного інформування про становище українського громадянства на захоплених Польщею українських теренах. Саме організації масованої пресової пропаганди «про переступивші вже давно всі границі можливого, польські звірства на нас» надавав величезного значення редактор часопису П. Лисяк. Критикуючи українську галицьку еміграцію, що сидить «гарненько по Віднях, Прагах, Берлінах, Швайцаріях, де хочете» й веде «велику» політи-

* «Під впливом Євгена Коновальця, д-ра Луки Мишуги та ще й д-ра Дмитра Левицького, кол. голови Галицько-Буковинського Комітету у Києві, потім посла УНР у Данії, та трохи під впливом “задніпрянщеного”, багато молодшого від них Кедрина — Павло Лисяк зірвав із центром д-ра Євгена Петрушевича і написав у тодішньому тижневику “Воля”, що виходив у Відні під редакцією д-ра Віктора Піснячевського, першорядну велику статтю п. н. “Совіт нечистивих”, з різким натавруванням партикуляризму галичан і наддніпрянців, які неначе забули, що вони — українці» [3, с. 435].

ку, легковажно не надаючи світовій спільноті правдивої інформації про нищення Польською державою політичного, культурного й господарського життя в Західній Україні, редактор «УП» закликав негайно скоординувати роботу закордонних українських кореспондентських і пресових агенцій у підборі та редагуванні матеріалів об'єднаних для цієї мети українських публіцистів і письменників: «Треба всюди добирати також людей, що вступять постаратися о публікацію нашого матеріалу в даній пресі а не обмежаться на самім перекладі й розсилці. Коли досі в німецькій та чеській пресі не було майже ні слова про море польських звірств, то це з нашого боку не тільки занедбання а прямо злочин. Невже ми думаємо, що світ прийде до нас як мати до заплаканої дитини й запитає, чого нам недостає, чого собі бажаємо, які недомагання в нас? Кожен для себе на цім великім торжищи, яке називається світом — ось девіз міжнародніх зносин! Коли хочемо, аби світ знав про нас... то мусимо прийти до світа. Мусимо дати йому матеріал про нас, найти шляхи до публікацій» (П. Л. Чи виповнили ми обов'язок? — 1919. — Ч. 7).

Нотування й оприлюднення фактів варварського поводження польських окупантів на галицьких землях вважалося пріоритетним і для видавців «УП». Вже 27 серпня 1919 р. редакція зверталася до читачів: «Просимо всіх, що приїзять з Галичини до Відня являтися в льокалі нашої редакції і подавати нам точні факти польських звірств над нашим населенням з описом подій і поданням місця, часу і свідків. Також просимо о письменно присилку подібних фактів» (1919. — Ч. 5). Кожне число «УП» друкувало нові матеріали, отримані від очевидців, які жахали вже своїми заголовками (Страшна картина з польської неволі. — 1919. — Ч. 3; Поляки вбивають Українців! — 1919. — Ч. 6; Убійства, підпали й катовання нашого населення ляцькою дикарською гордою на Підкарпаттю!! — 1919. — Ч. 7; 3 переживань в польськїм полонї (Причинок до польських звірств) [протокол свідчень четаря Михайла Тершаковця]. — 1920. — Ч. 11; Документи українського мучеництва під Польщею. — 1920. — Ч. 64; ін.). У 1922 р. в часописі з'явилася рубрика «З пекла польської неволі», матеріали якої констатували страхітливі факти буття українців у Східній Галичині.

Від 22 серпня 1920 р. «УП» став офіційним органом уряду ЗУНР, про що було зазначено у вихідних даних часопису, а від-

діл преси і пропаганди очолив Кость Левицький [8, с. 20—21]. На шпальтах видання озвучувалися основні пріоритети діяльності цієї державної інституції: «Завданням на найблищу мету повинна бути невсипуща, енергійна і послідовна праця біля удержання нашої справи на поверхні міжнародної політики — всіма можливими способами і у всіх місцях» (Питання світової політики і справа Східної Галичини. — 1920. — Ч. 17). З метою реалізації цих завдань Є. Петрушевич сформував 1 серпня 1920 р. у Відні уряд «для виконання Державної влади в Західно-Українській Народній Республіці в часі тривання повновастей Диктатора» (Урядові вісти. — 1920. — Ч. 43). Перед екзильним урядом Диктатора ЗУНР була поставлена головна мета: домагатися відновлення незалежності ЗУНР дипломатичними засобами. Є. Петрушевич призначив тимчасовий уряд для Східної Галичини, в який увійшли досвідчені державні діячі: секретар закордонних справ — Степан Витвицький, секретар політичної пропаганди — Кость Левицький, секретар внутрішніх справ та судівництва — Йосиф Ганінчак, секретар фінансів і торгівлі — Володимир Сінгалевич (Урядові вісти. — 1920. — Ч. 43).

Спираючись на ст. 91 Сен-Жерменського договору 1919 р., яка надавала Раді Амбасадорів права суверена над тими колишніми частинами Австро-Угорської держави, які залишилися поза кордонами самої Австрії і статус яких не був вирішений Версальським та іншими міжнародними договорами, закордонний уряд ЗУНР провадив міжнародний процес за визнання державності Західно-Української Народної Республіки. Є. Петрушевич звертався за підтримкою до усіх світових інституцій та впливових закордонних політиків, надсилаючи численні ноти, протести до Ліги Націй, Ради Амбасадорів, різних міжнародних форумів тощо. Результати діяльності дипломатичної частини уряду Є. Петрушевича та його особисто регулярно доносилися до читацької аудиторії — на сторінках «УП» друкувалися численні офіційні документи (ноти, протести, декларації і т. п.) (Протест Диктатора дра Петрушевича проти окупації Східної Галичини. До Найвищої Ради сполучених і союзних держав в Парижі. — 1919. — Ч. 3; Нота Президента Зах. УНР. до представників Урядів Коаліції. — 1920. — Ч. 46; Протест Делегації Зах. УНР. до Мирової Конференції в Ризі. — 1920. — Ч. 54; Нота делегації Сх. Галичини до Союзу Народів. — 1920. — Ч. 61; Нота Уряду Західної

України до Найвищої Ради і Союзу Народів у справі порушення Польщею міждержавних постанов відносно Східної Галичини. — 1921. — Ч. 1; ін.). Своєрідний звіт про діяльність екзильного уряду ЗУНР у справі визнання незалежності Східної Галичини подали Є. Петрушевич та К. Левицький у статті «Державно-правні основи Східної Галичини як Незалежної Галицької республіки» (1922. — Ч. 31).

Окрім публікації дипломатичних меморандумів і відозв у справі вирішення незалежності західноукраїнських земель, часопис проводив значну освідмлюючу роботу, пропагуючи значення Східної Галичини в загальноєвропейському масштабі (Питання світової політики і справа Східної Галичини. — 1920. — Ч. 17; Українська державна влада Східної Галичини (1918—1921). Історичний перегляд. — 1921. — Ч. 6; Економічні основи галицької державности. — 1921. — Ч. 36—38; Рудницький С. Географічне становище Галичини і її політична доля. — 1921. — Ч. 43; Політично-географічне й економічно-географічне значіння Східної Галичини для розв'язання проблемів Сх. Європи. — 1922. — Ч. 2; ін.).

Є. Петрушевич сприяв діяльності Буковинської делегації Української Національної Ради, яка інтегрувалася в еміграційну урядову структуру ЗУНР і містилася у Відні за тією ж адресою, що й представництво ЗУНР. Після підписання С. Петлюрою Варшавської угоди з Польщею 1920 р. та переорієнтування уряду Директорії УНР на якомога тіснішу співпрацю з Польщею та Румунією Диктатор ЗУНР Є. Петрушевич залишився чи не єдиним українським державним керманічем, який упродовж багатьох років невтомно відстоював національні права буковинських українців на міжнародній арені та протестував проти румунської окупації краю [12, с. 178]. На сторінках «УП» друкувалися спільні заяви уряду ЗУНР та Буковинської ради (Державно-правна заява членів Української Національної Ради з Галичини і Буковини зібраних у Відні в справі державної приналежності Східної Галичини і української часті Буковини. — 1919. — Ч. 26; Заява Західно-Української територіальної Групи в справі виступу Галичан і Буковинців зі Всеукраїнської Національної Ради. — 1921. — Ч. 16), різні матеріали про життя українців Буковини (Українське шкільництво на Буковині під румунською владою. — 1921. — Ч. 25; Буковина під румунською оку-

пацією. — 1921. — Ч. 25; Буковинські гаражди. — 1921. — Ч. 43; ін.). Результатом цієї співпраці стала заборона «УП» на Буковині: «“Український Прапор” не допускають Румуни вже четвертий місяць на Буковину, бо се — на думку румунської сігуранци — большевицький орган» ([Від редакції]. — 1922. — Ч. 25).

Великі надії Є. Петрушевичем покладалися на допомогу у вирішенні західноукраїнської справи на українську діаспору в Канаді та США. У серпні 1922 р. до Канади виїхав О. Назарук — як надзвичайний представник уряду ЗУНР з метою організації збирання коштів для національної оборони, що очолив представництво ЗУНР у Канаді. Свою пастирську місію з дипломатичною в обороні інтересів Східної Галичини поєднав у тривалій зарубіжній подорожі митрополит Андрей, який зустрічався з можновладцями країн Європи та Америки. Стараннями співробітників Є. Петрушевича (серед них — Михайло Лозинський, який від 1921 р. був постійним співробітником американського часопису «Свобода» [7, с. 9], та Петро Карманський, який упродовж 1922—1925 рр. був представником ЗУНР в Аргентині та Бразилії з місією збору коштів у фонд національної оборони і дописував до «УП») з'являлися також офіційні документальні публікації уряду ЗУНР в українській еміграційній пресі та інші матеріали, де викривався терористичний окупаційний режим, встановлений на західноукраїнських землях.

Однак неймовірні зусилля дипломатичної служби еміграційного уряду ЗУНР та особисто Є. Петрушевича не могли дати очікуваного результату, оскільки розв'язок східноєвропейських проблем у підсумку залежав від Франції, зацікавленої в союзі з Польщею не лише політично, а й економічно: «Бо Франція не тільки звязана з нею історичними традиціями, але й своїми інтересами в Галичині, через що й набирає її голос деякої поваги. Франція має в Галичині в дванадцятьоро тільки грошевого капіталу що Англія а тричі так багато як Польща» (Франція і сх.-галицький нафтовий промисл. — 1921. — Ч. 27). Питанню родовищ корисних копалин Східної Галичини були присвячені розлога розвідка «Нафта Східної Галичини» (1921. — Ч. 48—50, 52) та інші публікації (як-от «Франція і природні багатства Східної Галичини» (1921. — Ч. 1).

З урядовим органом Є. Петрушевича співпрацювало немало визначних українських публіцистів, зокрема Андрій Жук. Наприкінці

1922 р., після того, як обійняв посаду референта північно-західних українських земель в уряді ЗУНР, він став постійним співробітником часопису [10, с. 270]. Свою співпрацю з «УП» А. Жук розпочав статтею-відповіддю на «пасквіль» у віденському виданні «Воля» В. Піснячевського на його діяльність у Спілці визволення України, де закликав «українське громадянство і в краю й на еміграції, без різниці політичних напрямів і кордонів ... організуватися в одноцільну національну силу, об'єднатися та рятувати це, що дасться рятувати <...> мусять об'єднатися і сконсолідуватися всі ці елементи, для яких найдорожчою є Земля Вітчизна. Її цілість і неподільність, що національні і державні інтереси спосібні поставити вище інтересів класових та соціальних» (На злобу і незлобу дня. — 1920. — Ч. 13). Найбільше матеріалів А. Жука в часописі було опубліковано 1923 р., зокрема, у його статтях порушувалися питання культури (Ювілей 20-літньої літературної творчості О. Олесея. — 1923. — Ч. 2), однак основним предметом міркувань у його публікаціях були насамперед злободенні політичні проблеми. В низці «писань» А. Жука, серед яких — «Свято державности Великої України у Відні» (1923. — Ч. 4), «Правно-державна заява українських послів з Волині, Холмщини, Підлісся і Полісся у Варшавському Союзі» (1923. — Ч. 5), «Сокальський кордон» (1923. — Ч. 17), «В пошуванні нових шляхів» (1923. — Ч. 18), «Про панукраїнський фронт» (1923. — Ч. 19), «З нагоди зборів Товариства Ліги Націй у Відні» (1923. — Ч. 26), «Голос вопіючого в пустині» (1923. — Ч. 27), критикувалося автономістські погляди політичного проводу в Галичині і обґрунтовувалося самостійницькі позиції політичних чинників на еміграції, з розширенням ідеї західноукраїнської держави на всі українські землі, що перебували поза межами УНР, а також УРСР, у формі самостійної Галицько-Волинської держави та федералізація цієї держави з реально існуючою на сході українською державою — УРСР (1923. — Ч. 6—10).

«Про події в області міжнародної політики будемо писати так, щоб наші читачі мали все короткий, але ясний перегляд того всього, що докруги нас діється. Жиємо в переломових часах, тому орієнтація в біжучих світових подіях конечна нині кожній людині» («Український Прапор» в 1922. році. — 1921. — Ч. 51) — таким бачила редакція один із тематичних напрямів часопису. У видан-

ні функціонували оглядові рубрики: «Міжнародне положення», «На українських землях», «З Великої України», новинарські рубрики: «З Наддніпрянщини», «З Галичини», «З Угорської України», «В Польщі», «Економічний огляд»; хронікальні замітки компонувалися під рубрикою «Всячина». Наприкінці 1922 р. у часописі з'явилася авторська рубрика Осипа Луки «Політичний огляд». Урізноманітнити матеріали часопису 1920 р. намагалися спортивною тематикою, запровадивши рубрику «Спортовий діл», однак вона не прижилася на сторінках «УП».

Велика увага в «УП» приділялася аналітичним оглядам іноземної преси, зокрема щодо розгляду в ній питання Східної Галичини — для цього слугувала рубрика «Чужа преса про події у Східній Галичині» з підрубриками: «Французька преса» (аналіз публікацій видань «L'Humanite», «Victorie», «Figaro», «L'Action Française», «Le Petit Parisien»); «Англійська преса» («Manchester Guardian», «The Times», «Daily Herald»); «Італійська преса» («L'Europa Orientale», «La Voce Republicanana»); «Чеська преса» («Pravo Lidu», «Narodni Listy», «Moravsko-Slerski Dnevnik»); «Югославянська преса» («Narodna Politika», «Obzor», «Seljački Kalendar»); «Канадійська преса» («Free Press», «One Big Union Bulletin») та ін.

На шпальтах видання не оминалася увагою й українська преса, яка виходила на етнічних українських землях і на еміграції, як-от: «Український часопис в італійській мові» («La Voce del' Ucraina»), «Український тижневик по французьки» («L'Ukraine») (1919. — Ч. 4); «Українська преса в Кам'янці на Поділлі», «Український часопис в Німеччині» (видання «Шлях» у Зальцведелі) (1919. — № 5). Юрій Власт характеризував українську пресу в Галичині (Українська преса на Західні Облaсті Української Народної Республіки. — 1919. — Ч. 23—25) і на Американському континенті, зокрема у США, Канаді, Бразилії (Українська преса в Америці. — 1920. — Ч. 8). Віталосся успішне функціонування української пресової агенції в Берні (Діяльність Українського Пресового Бюро в Швейцарії. — 1920. — Ч. 9/10).

Співробітники часопису постійно моніторили різні аспекти громадського й культурного життя української діаспори у світі, використовуючи матеріали своїх власних колег чи публікації з різних видань, що виходили у різних країнах. Висвітлювалися об'єд-

нання української спільноти у Відні та Берліні (Нова укр. організація у Відні. — 1919. — Ч. 5; 3 діяльності «Української Громади в Берліні». — 1920. — Ч. 13); робота українських наукових установ на чужині (3 діяльності Українського Вільного Університету в Празі. — 1922. — Ч. 26); стан освіти та культури на етнічних українських землях (3 культурно-освітнього руху на Підкарпатській Русі. — 1922. — Ч. 27); діяльність американських українців (3 українського життя в Америці. — 1920. — Ч. 18; Українці за Океаном при роботі. — 1922. — Ч. 28, 30). Зокрема, на фонд оборони Галичини українці у США зібрали на вічах і поза ними 100 000 доларів (П. Г. [Карманський Петро]. Американські Українці в обороні України. — 1919. — Ч. 7). Часопис підтримував зв'язок з українцями Зеленого Клину (Велигорський М. Зелений Клин. — 1920. — Ч. 41—42; О. Н. З Зеленого Клину. — 1921. — Ч. 43; Несторович В. З Зеленого Клину. — 1921. — Ч. 47), діаспорянами в усіх країнах світу (3 хроніки життя Українців у Празі. — 1919. — Ч. 15; Українці в Єгипті. — 1921. — Ч. 23; Українці в Югославії. — 1921. — Ч. 50; ін.).

Редакція «УП» вважала «літературний фейлетон» окрасою кожної газети, тому намагалася «обговорювати пильно всякі появи, проблеми й новини з області українського і всесвітнього письменства» («Український Прапор» в 1922. році. — 1921. — Ч. 51). Літературною частиною часопису опікувався Остап Грицай, критичні статті якого постійно передруковувалися з «УП» в різних українських періодичних виданнях. З-під пера О. Грицяя з'явилися пам'ятні матеріали про класиків української літератури (Ольга Кобилянська. З приводу 35-літніх роковин літ. праці. — 1921. — Ч. 52; Богдан Лепкий. — 1922. — Ч. 48—49; О. Олесь. — 1923. — Ч. 1—2; ін.), літературознавчі статті (Українська історична драма. — 1922. — Ч. 15; Психологія повісти. — 1922. — Ч. 27—30; ін.), рецензійні відгуки на новодруки (рубрики «Нові журнали», «З книжок та журналів»). Накладом «УП» у 1921 р. окремим виданням вийшла розвідка О. Грицяя «Василь Стефаник: спроба критичної характеристики» (Відень). Окрім того, від початку 1919 р. на сторінках газети з продовженням друкувався «конспект споминів з української революції» О. Назарука п. н. «Рік на Великій Україні». Часопис ознайомлював також із «фейлетонами мемуарного характеру, що відносяться до історії Галицької Армії» (Мишуга Л. Похід українських військ

на Київ. — 1920. — Ч. 11—12; Ярополк. Спомин з часів Галицької армії під більшевиками. — 1921. — Ч. 5; Дівнич А. На Лисоні. — 1921. — Ч. 39; Коссак І. Десятник Деревак. — 1921. — Ч. 49; ін.).

Даючи можливість читачам дізнаватися про новини українського письменства, редакція поряд з цим поставила на порядок денний питання літературної української мови: «Українська мова покалічена таксамо як український нарід. Хтож і коли її покалічив? Калічили її чужинці і свої... На се треба тільки одного: уважливости до своєї рідної мови. Ту уважливість мусять мати: редактори в газетах, письменники в книжках, учителі в школах, священники на проповідницях, промовці на вічах, урядовці в канцеляріях, старшини в казармах, батьки в хаті. А над тим усім повинен стояти один найвищий сторож — ареопаг, постійно зорганізований збір українських учених зі всіх українських земель: Українська Академія Наук» (Чому треба берегти чистоту мови. — 1921. — Ч. 37). «Для прояснення ріжних спірних питань української літературної мови і правописі» було запроваджено рубрику «Бережим чистоту української мови».

Новаторством редакції «УП» стало проведення у 1922 р. (ч. 3—14, 18) літературної анкети «Над чим працюєте», підсумки якої було оприлюднено 13 травня 1922 р.: «...українські духові робітники — наперекір важким теперішнім обставинам — стоять витривало на сторожі нашого духового життя й піддержують по своїм силам святий огонь рідної творчости». В анкеті взяло участь 82 учасники, 37 з яких проживали на той час в Австрії, 17 — у Східній Галичині, 11 — у Підкарпатській Русі, 5 — у Чехословаччині, 3 — у Польщі, 3 — в Німеччині, 3 — у Франції, 2 — на Буковині й 1 учасник — на Волині. Серед анкетованих: Олесь Бабій, Володимир Бирчак, Володимир Винниченко, Катря Гриневичева, Антін Дівнич, Олена Кисілевська, Ольга Кобилянська, Антін Крушельницький, Михайло Лозинський. Важливим результатом проведеного опитування було «відслонення» псевдонімів анкетованих авторів та озвучення «страшних іноді обставин, серед яких родиться українська творчість. Бо коли відома українська письменниця пише в році свого ювілею, до того на старости літ: “В моїй хаті так зимно, що не могу писати”, або коли молодий письменник каже, що “не маючи зі своїх писань ані гроша, примушений робити все, що тільки попадеться під руку: направляю годинники, стрижу людей, вишиваю рушники,

рубаю дрова”... Се сумна сторінка, сумна і прикра і — така характеристична в нашім національнім життю!..» (Німчук І. Літературна анкета «Українського Прапора». — 1922. — Ч. 19).

«УП» підтримував акцію комітету «Голодним України», який був заснований 21 квітня 1922 р. у Відні й об’єднав людей різних політичних та соціальних поглядів і метою якого був порятунок від голоду 1921—1922 рр. громадян південної частини України: «Громадяне України! Ви живете в таких умовах, що можете щодня ще обідати, ходите одітими й обутими, принаймні до таких ми звертаємося. Не забувайте тих мільонів, що вже цілий рік не бачили шматка справжнього хліба печеного... ходять голі й босі. Прийдіть якнайскорше з допомогою, подайте руку тим, що вже конають. Поможіть їм побороти страшну голодову смерть!» (До українського громадянства! — 1922. — Ч. 23). У часописі постійно подавалася інформація про влаштування заходів серед української спільноти у вигнанні, анонсувалися збірки коштів і т. ін. Зусиллями комітету впродовж двох місяців було зібрано «702.330 а. к. і 50 ч. к.» (Голодним України. — 1922. — Ч. 33).

Адміністрація часопису постійно потерпала від браку коштів. Уже на початку 1920 р. через ускладнення фінансової ситуації для екзильного уряду В. Сінгалевич попередив адміністрацію «УП» про можливе припинення дотації часопису або її зменшення для можливості подальшого його існування з умовою, що «УП» буде виходити лише чотири рази на місяць обсягом 4 сторінки при одночасному скороченні штату та зміні оплати персоналу відповідно до зменшеного обсягу видання [14, с. 274]. Післявоєнна економічна криза в Європі теж відчутно впливала на існування «УП»: адміністрація періодично суттєво підвищувала передплатну ціну на часопис, наприклад від середини 1921 р. «з причини значного подорожіння коштів складу печати, паперу й пересилки» — на 100% (Від Адміністрації. — 1921. — Ч. 10). За час видавання «УП» у Відні вартість одного примірника газети зросла від початкових 60 сотиків (1919 р.) до 1000 корон (листопад 1923 р.).

В останньому числі часопису, яке вийшло у Відні 10 листопада 1923 р., редакція попереджала читачів, що після перенесення установ уряду Президента Української Національної Ради Є. Петрушевича з Відня до Берліна туди ж переноситься видавництво «УП». Редакція наголошувала, що ідейний напрям часопису зали-

шитися незмінним: основною темою публіцистичних виступів визначалося визволення західноукраїнських земель з-під польського панування та відновлення української державності на цій території. «Консолідація активних національних сил, береження і культивування ідеї української державності на західно-українських землях і боротьба за здійснення сеї ідеї — ось символи національної віри, які голосить і голоситиме наш часопис...» (Редакція «Українського Прапора». З приводу перенесення Видавництва «Українського Прапора» до Берліна. — 1923. — Ч. 44).

Кількарічна дипломатична діяльність екзильного уряду Є. Петрушевича не досягла своєї мети. Надії на Лігу Націй, Антанту, прихильність багатьох сильних світу цього не змогли перешкодити передачі Східної Галичини під протекторат Польщі. На міжнародній конференції в Генуї (квітень 1922 р.) Є. Петрушевич після зірвання дискусії з проблем Галичини знайшов спільну мову з представниками радянської України, які скористалися конфронтацією між урядами ЗУНР та УНР. Улітку 1922 р. Є. Петрушевич провадив переговори з радянським дипломатом Ю. Коцюбинським. Ці контакти Є. Петрушевича з радянською стороною сприяли розколу української еміграції, яка за природою своєю була переважно анти-радянською.

На п'ятому році існування часопису «Український Прапор» видавці остаточно визначилися з орієнтирами своєї політики: «Таким чином ми приймаємо Харків. Приймаємо таким, яким він є, бо Україну, як поняття державно-політичне, репрезентує тепер Харків» (Ще про нові шляхи. — 1923. — Ч. 21). Заява урядового органу ЗУНР представниками української спільноти за кордоном сприйнялася як нова форма москвофільства: «Це “сменовеховство” петрушевичівщини глибше й не розглядаємо, бо й ніякої глибини в ньому немає» [4].

1. Вячеслав Липинський. Архів. — Філадельфія, Пенсильванія, 1976. — Т. 7 : Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського. — 532 с.
2. *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914—1920) / Дмитро Дорошенко. — Мюнхен, 1969. — 543 с.
3. *Кедрин І.* У межах зацікавлення / Іван Кедрин. — Нью-Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто, 1986. — 527 с.
4. *Кр.* Слав'янська програма й Українці / Кр. // *Нова Україна.* — 1923. — Ч. 7/8. — С. 318.

5. *Лисяк П.* Світ нечистивих / Павло Лисяк // Воля. — 1921. — Ч. 9/10. — С. 349—359.
6. *Литвин Н.* Віденський період уряду ЗУНР / Надія Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Львів, 2009. — Вип. 18 : Західно-Українська Народна Республіка: До 90-річчя утворення. — С. 268—272.
7. *Лозинський М.* Моє співробітництво з Президентом Петрушевичом / Д-р Михайло Лозинський. — Львів, 1925. — 44 с.
8. *Назарук О.* Про новий тип кирилі. Причинок до історії еміграції / О. Назарук. — Відень, 1922. — 30 с.
9. *Обозненко М.* Листи з Відня / М. Обозненко // Українське Слово. — 1921. — Ч. 6. — С. 3.
10. Писання А. Жука // Молода Нація. — 2002. — Ч. 3. — С. 270—274.
11. *Плекан Ю.* Євген Петрушевич і Ярослав Окуневський: історія однієї «сильетки» / Юрій Плекан // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Львів, 2009. — Вип. 18 : Західно-Українська Народна Республіка: До 90-річчя утворення. — С. 530—534.
12. *Старик В.* Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914—1921 / Володимир Старик. — Чернівці, 2009. — 168 с. + 184 с.: іл.
13. *Тернопільський Ю. Л.* Українська преса з перспективи 150-ліття / Юрій Л. Тернопільський. — Джерзі Сіті : Видавництво М. П. Коць, 1974. — 176 с.
14. *Хмельовський П.* Володимир Сінгалевич / Петро Хмельовський // ЗУНР 1918—1923. Уряди. Постаті. — Львів, 2009. — С. 272—275.

Сергій Гальчак

СЛОВО — ЗБРОЯ:
 ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ВІННИЧЧИНИ
 В РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Проаналізовано три види періодичних видань Вінниччини доби Великої Вітчизняної війни: радянських партизанів та підпільників, нацистських окупантів, українських націоналістів.

Ключові слова: листівки, газети, масово-політична робота.

Проаналізовані три вида периодических изданий Винниччины времен Великой Отечественной войны: советских партизан и подпольщиков, нацистских оккупантов, украинских националистов.

Ключевые слова: листовки, газеты, массово-политическая работа.